

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra dějin umění

Obor: *Dějiny výtvarných umění*

Poutní kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově

Sochařská výzdoba

Bakalářská diplomová práce

Adéla Ružbatská

Vedoucí práce: Mgr. Martin Pavlíček, Ph. D.

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci 24. dubna 2013

.....

Ráda bych poděkovala Mgr. Martinu Pavlíčkovi, Ph.D. za jeho pomoc při vedení mé bakalářské diplomové práce.

Obsah

1. Úvod.....	5
2. Prameny a literatura k výzdobě poutního kostela Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově.....	7
3. Historie poutního kostela Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově.....	9
4. František Tollinger.....	14
5. Katalog sochařských děl.....	18
5.1. Sochařská výzdoba exteriéru	19
5.2. Sochařská výzdoba interiéru	27
6. Závěr	42
7. Poznámky.....	44
8. Prameny.....	48
9. Použitá literatura.....	49
10. Summary.....	51
11. Seznam obrazové přílohy.....	52
12. Obrazová příloha.....	57

1. Úvod

V mé bakalářské práci se zabývám historií jezuitského poutního kostela Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově a jeho barokní sochařskou výzdobou představující i přes doposud méně probádanou oblast jistě jedno z významných míst v barokním sochařství počátku 18. století. Dnes je Bohosudov součástí dříve hornického města Krupka. Svou důležitostí se v minulosti vyrovnalo Svaté Hoře a Staré Boleslavi, zaujímající přední poutní místo litoměřické diecéze navštěvované také saskými a lužickými poutníky.

V kapitole dosavadní stav badání se budu snažit uvést alespoň částečný přehled prací zabývajících se výzdobou poutního kostela v Bohosudově.

Stručně se zaměřím na velmi bohatou historii poutního místa a popis architektury. K výstavbě nového poutního kostela v místě staré kapličky byli pozváni architekti působící v Litoměřicích, Ottavio a Giulio Broggiové, kteří vytvořili jednoduší baziliku s dvěma hranolovitými věžemi v průčelí, obklopenou ambitem se sedmi kaplemi symbolizujícími sedm bolestí Panny Marie. Poutní kostel v Bohosudově byl po darování jezuitům velmi navštěvovaným místem. Poutní kostel z důvodu postavení stavby v německé oblasti byl původně zvaný Mariaschein (Mariina záře), později se používalo pojmenování Šejnov. Český výraz Bohosudov vznikl až v roce 1848, kdy ho poprvé použil František Palacký ve své knize Popis Království českého.

V další části své práce představím doposud známou tvorbu sochaře Františka Tollingera působícího kromě Bohosudova i v dalších městech severních Čech. Sochařovo dílo, objevující se v odborných publikacích velmi zřídka, není do dnešní doby plně

sepsáno. Sochařská výzdoba exteriéru kostela v Bohosudově od Tollingera, působícího také v Litoměřicích, představuje české a jezuitské světce, v interiéru nalezneme z jeho tvorby kazatelnu a oltářní baldachýn.

Katalog sochařských děl představuje popis a ikonografii barokních sochařských děl dochovaných v Bohosudově.

Cílem mé práce je tak představit poutní místo v Bohosudově a zhotovit katalog sochařských děl v exteriéru a interiéru kostela, doplnit je o ikonografický rozbor.

2. Prameny a literatura k výzdobě poutního kostela Panny Marie Bolestné v Bohosudově

Poutní kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově se v pramenech a literatuře objevuje převážně v souvislosti s historií jezuitského řádu v českých zemích či jako součást výčtu poutních míst, výzdobě kostela je věnováno velmi málo.

Co se týče pátrání po dochovaných archivních pramenech věnovaných sochařské výzdoby bohosudovského kostela, zaměřila jsem se na archivy v Litoměřicích, Teplicích a v Praze. Státní oblastní archiv v Litoměřicích a jeho fond Jesuitů v Bohosudově uchovává několik inventářů z počátku 18. století, jeden z nich obsahuje soupis inventáře bočních kaplí, bohužel se nevěnuje autorství barokních soch. Litoměřická diecéze, která poutní kostel v Bohosudově spravuje, ve svém archivu uchovává dva svazky kroniky bohosudovské fary, týkající se převážně přehledu bohoslužeb a darů od věřících. Státní oblastní archiv v Teplicích disponuje podobnými záznamy. Národní archiv v Praze archivuje přehled darů bohosudovskému kostelu. Národní památkový ústav Ústí nad Labem má k dispozici restaurátorské zprávy z roku 2004, kdy probíhalo restaurování soch vytvořených Františkem Tollingerem, cenný je hlavně rozbor použitého sochařského materiálu.

Vítězslav Štajnochr v publikaci *Panna Maria Divotvůrkyně* zabývající se mariologií uvádí v kapitole s názvem *Panna Maria Sedmibolestná* charakteristiku sedmi bolestí, které Panna Marie utrpěla. V kapitole *Piety v Čechách* zmiňuje v přehledu důležitých i pietu bohosudovskou, která je instalována na monumentálním oltáři v poutním kostele v Bohosudově. Tato kniha je jednou z prvních publikací souborně zachycující kult milostných a zázračných mariánských obrazů a soch u nás. Vydáno roku 2000.

V poslední době historii a výzdobu kostela nejvíce zmapoval Michael Hoffmann v Mariaschein - Bohosudov: ein Wallfahrtsort im Donröschenschlaf vydané v Brně roku 2005. Věnuje se významu kostela v jeho historii i současnosti, popisuje jednotlivé části interiéru kostela.

Tomáš Horák přináší v knize z roku 2007 s názvem Výtvarní umělci, umělečtí řemeslníci a výrobci hudebních nástrojů v Litoměřicích 16. - 19. století souhrnný pohled na uměleckou tvorbu v Litoměřicích, pro mou práci jsou cenné informace týkající se Františka Tollingera a jeho dílny.

Michael-Philipp Irmer vydal s pomocí Lenky Navrátilové a města Krupka roku 2009 informační brožuru Krupka - Bohosudov: Basilika Panny Marie Bolestné = Wallfahrtskirche der Schmerzhaften Mutter Gottes, stručná historie a popis kostela zve poutníky k navštívení.

3. Historie poutního kostela Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově

Ke vzniku poutního místa se pojí dvě legendy. Podle první se v místě stávajícího poutního místa ukrývaly jeptišky z kláštera Světce u Bíliny, vypáleného husity v letech 1421-26.¹ Při útěku opatrovaly sošku Panny Marie. Protože však jeptišky postupně umíraly, ukryly sošku Panny Marie ve vykotlaném kmeni lípy, která zde stávala. Soška zde byla schována po velmi dlouhou dobu. Později v blízkosti lípy žala mladá dívka trávu, které se při práci ovinul kolem ruky had. Dívka se lekla, avšak z lípy vyšla záře, objevila se soška Panny Marie a had oslněn září sjel do trávy, aniž by dívce ublížil. Na místní lid zázrak velmi zapůsobil, z vděčnosti tak postavili na místě staré lípy kapli, později kostel, k němuž se konaly pravidelné poutě.

Druhá legenda vypráví o husitech pronásledujících saské a lužické rytíře, v okolí Bohosudova jich mnoho pobili, pozůstalí v místě bitvy postavili na jejich památku kapličku.²

Zakladatelské legendy vedoucí k založení nových poutních míst byly v baroku velmi hojné. Většinou jde o zjevení Panny Marie nebo světců u studánky, ve stromu či v dole.³ Nejen bohosudovská zázračná soška byla nalezena v kmeni stromu. Analogie této legendy můžeme nalézt například v Hejnicích a v Podlesí. Baroko svým způsobem ctilo místo nálezu, v poutních místech se stalo pietně uchovávaným a mnohdy výtvarně akcentováno.

Podle historických pramenů byla roku 1443 nahrazena dřevěná kaple kaplí zděnou, kterou nechal nejvyšší kancléř českého království Albrecht Libštejnský přestavět.⁴ Roku 1587⁵ předal Jiří Popel z Lobkovic jezuitům u sv. Klimenta v Praze kapli v Bohosudově, která byla podle místní tradice postavena nad hrobem křižáků, popravených

husity roku 1426 po bitvě u Ústí nad Labem. Když pak roku 1589 došlo k založení jezuitské koleji v Chomutově, přešla správa kaple na ni. Na počátku 17. století kaple zpustla, obnovy se dočkala až mezi lety 1621-24.⁶ Počet poutníků navštěvující kapli rostl, roku 1650 se rozhodlo o vybudování přístřešku pro kněze a šlechtické poutníky. V letech 1667-1677 byla postavena rezidence jezuitů a to za pomoci Anny Marie Bleybenské, která jezuity v Bohosudově finančně velmi podporovala. Po své smrti roku 1665 byl převeden veškerý majetek dle jejího přání do rukou jezuitů.⁷ Ze zděděného majetku vytvořili jezuité nadaci, z jejíchž prostředků čerpali mezi lety 1667-1677 finance pro stavbu jezuitské rezidence.

Stavba rezidence probíhala podle plánů Giovanniho Domenica Orsiho, pravděpodobně vyučeného u Carla Luraga. Jeho návrh na stavbu jezuitské rezidence v Bohosudově a stavební dohoda pocházejí již z roku 1668, se samotnou stavbou se začalo o dva roky později⁸. Jako polír je zde při stavbě v letech 1670-1677 doložen Giovanni Angelo Canevalle. Canevalle pracoval před rokem 1669 na fasádě domu u sv. Štěpána v Litoměřicích, pravděpodobně se podílel na stavbě loretánské kaple a menších prací na zámku v Teplicích a to mezi lety 1674- 1676.⁹ Roli kameníka měl zastávat Giovanni Battista Passarini,¹⁰ roku 1669 měl být k dispozici při stavbě, z důvodu množství jiných zakázek však nemohl dohodu dodržet. Jezuité se do nově postavené rezidence nastěhovali roku 1677, koncem 17. století se přistoupilo k rozšíření stavby. Gymnázium vzniklo roku 1679 ze starého poutního přístřešku.

Společně se stavbou rezidence byl podle projektu Giovanniho Domenica Orsiho za spoluúčasti G. Broggia a O. Broggia budován i ambit okolo kaple.¹¹ Ambit je oválný s polokruhovými arkádami a křížovou klenbou. Celý obvod ambitu zdobí celkem třicet šest lunetových fresek vztahující se k historii bohosudovského kostela

a jedenáct ze dřeva vyřezávaných zpovědnic. K jeho obvodu je připojeno sedm čtvercových kaplí převyšující výšku ambitu. Typické pro poutní kostely je užití symbolických forem v půdorysu.¹² Broggio použil sedm kaplí jako vyjádření sedmi bolestí Panny Marie nejen v poutním kostele v Bohosudově, ale i v chrámu v Mariánských Radčicích s uctívanou sochou Bolestné Panny Marie.

Sedm kaplí symbolizuje sedm bolestí Panny Marie. Úctu k Panně Marii Sedmibolestné šířilo hlavně Bratrstvo Sedmibolestné Panny Marie založené roku 1641 v Římě.¹³ Sedm bolestí Panny Marie je často v ikonografii doplněno sedmi meči zabodnutými do hrudi Panny Marie doplňující tak vyobrazení Piety, protějšek je možno nalézt v Sedmi radostech Panny Marie¹⁴.

Jednotlivé kaple nesou jména po zakladatelích, patří mezi ně kaple Zákupská, Litoměřická, Kolovratská, Bleybenská, Osecká, Duchcovská a Teplická, každá s vlastní výzdobou.¹⁵

Zákupská kaple byla vytvořena v letech 1684 až 1688,¹⁶ zdobí ji socha sv. Václava z konce 18. století, oltář s obrazem Útěk do Egypta. Každá z kaplí je od chodby ambitu oddělena velmi zajímavou mohutnou tepanou mříží, v Zákupské kapli je mříž zdobena rostlinnými ornamenty a rodinným erbem.

Teplická kaple je z let 1671 až 1672,¹⁷ v jejím interiéru se nachází portálový štukový oltář s obrazem Nalezení Ježíše v chrámu, ve štukových rámech obrazy Klanění pastýřů a Kladení do hrobu, mříž s rostlinným ornamentem.

Litoměřickou kapli z roku 1688¹⁸ zdobí oltář s točitými sloupy s obrazem Zastavení na křížové cestě.

Kaple Bleybenů z roku 1655¹⁹ disponuje barokním náhrobníkem a po stranách oltáře v nikách barokními sochami světců.

Kolovratská kaple z roku 1693 má jako jediná oltář z počátku 17. století pocházející z původního kostela.²⁰ Oltář je vyzdoben kompozitními sloupy, pietou, sochami sv. Petra a Pavla, nad nimi Nejsvětější Trojicí. Barokní mříž kaple s rodovým znakem rodu Kolovratů.

Osecká kaple pochází z roku 1722. Poslední, Duchcovská kaple vznikla roku 1625, v interiéru kaple sochy sv. Heleny a Veroniky z 18. století.²¹

Ke konci 17. století se uvažovalo o přestavbě dosavadní kaple na větší kostel. O stavbu mělo zájem více architektů, usiloval o ni také Pietro Antonio Bianchi, známý také jako Bianco, žijící v Litoměřicích. Z roku 1694 pochází jeho neprovedený návrh kostela na stavbu poutního kostela v Bohosudově odvozený od plánů pro SJ v Nyse.²² Dalším, kdo se o stavbu kostela ucházel, byl Pavel Ignác Bayer z Jihlavy, jeho návrh byl vytvořen roku 1698, nebyl proveden. Václav Richter ztotožňuje jeho návrh s plány uloženými v Archivu hlavního města Prahy.²³ Zakázku nakonec získali Giovanni a Ottavio Broggiové, kteří celý kostel dokončili až v roce 1708, mše se začaly sloužit o tři roky dříve.

Kostel má podélnou bazilikální dispozici o třech polích obdélníkové lodi, k níž se připojují tři páry postranních kaplí. Na západě hudební kruchta a na východní straně presbyterium, polokruhově uzavřené. Klenba je podélně zaklenuta podél lodi, oddělená vždy dvojicí pásů svedených na pilastry a prolamovaná trojúhelníkovými výsečemi. Boční kaple mají moderní vzduché klenby. Fasády jsou členěny pilastry s lizénovými rámy, okna jsou polokruhová i pravoúhlá se segmentovými frontony. Jde ještě o tradiční podobu jezuitských staveb, projevující se jak v uměřeném vzhledu, tak v klasické dispozici.

Západní průčelí je členěno mezipatrovou římsou s pilastry, ve střední části završené trojúhelníkovým štítem. Sochy umístěné po stranách štítu představují sv. Petra a sv. Pavla. Průčelí dominuje vchodový portál s rozeklanou supraportou na kompozitních sloupech a pilastrech. Ve středu supraporty je nika se sochou Piety, orámovaná po stranách volnými sochami andělů. Sochy sv. Ignáce a sv. Františka Xaverského umístěné v nikách po obou stranách portálu doplňují výzdobu průčelí. Mezi světce osazené na římsě jižní strany kostela patří čtveřice českých patronů zobrazující sv. Ludmilu, sv. Václava, sv. Jan Nepomuckého a sv. Prokopa. Na severní straně sochy světců představují sv. Vojtěcha, sv. Josefa, sv. Annu, a sv. Víta. Všechny tyto sochy byly provedeny v dílně sochaře Františka Tollingera v roce 1705.

Roku 1773 papež Klement XIV. zrušil jezuitský řád. Z poutního kostela Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově tak vznikl kostel farní, jezuitské gymnázium bylo přeměněno na normální školu. Bohosudovský areál převzali jezuité zpět do svého vlastnictví až v roce 1853, po obnovení Tovaryšstva. I přes povinně vyučovaný český jazyk, především německé gymnázium potřebovalo pro své působení novou budovu, která vznikla počátkem 20. století. Papež Pius XI. povýšil roku 1924 poutní kostel na baziliku minor²⁴. S koncem 2. světové války museli němečtí studenti a učitelé odejít, obnovený provoz zavládl až po dvou letech. Dočasný konec poutí a bohosudovského areálu z důvodů násilně rušených klášterů znamenal rok 1950. V Bohosudově vznikl sběrný tábor pro kněží, v pozdějších letech sloužil areál pro československou armádu, od roku 1968 okupovalo areál poutního kostela sovětské vojsko. Navrácení do rukou církve proběhlo až v roce 1994 spolu s obnovením poutí, církevní základní školy a gymnázia.²⁵

Součástí areálu kostela je Vodní kaple nad pramenem postavená roku 1722 na čtvercovém půdorysu, zaklenutá kupolí s lucernou. Nad vstupem ozdobena trojúhelníkovým štítem. V kapli vyvěrá dle pověstí léčivý pramen, k němuž se konaly dlouhé poutě. Řada mariánských poutních míst souvisí s elementárním kultem vody, se zázračnými prameny.²⁶ Studánky se zázračnou či léčivou vodou bývaly nedílnou součástí poutních míst. Jejich voda sloužila vedle rituální funkce také k prostému občerstvení poutníků v letním období. Často je s pramenem v areálu spojena i výzdoba poutního kostela.

4. František Tollinger

Na umělecké výzdobě poutního kostela v období baroka pracovalo více sochařů, nejvýrazněji se na ní však podílel František Tollinger.

František Tollinger, někdy také zvaný Dallinger, žijící v letech 1655-1719²⁷ je autorem několika sochařských děl v severočeských městech. Sochařské umění v podobě volné či reliéfní plastiky se začalo v mnoha českých městech rozvíjet teprve po roce 1680, kdy vyrostla celá řada kamenných mariánských sloupů jako projev díky za odvrácení nebo překonání morové epidemie, na některých z nich se podílel i František Tollinger.

Kromě Tollingera tvořil v severních Čechách například i Abraham Kitzinger, který společně se svým synem vytvořil mimo jiné proslulou růžovou zahradu při děčínském zámku. V Litoměřicích působil i Johann Josef Fischer, jenž pracoval pro děčínskou rodinu Thunů. Fischer se 6.2.1718 oženil s Apolonií, dcerou Františka Tollingera, svědkem novomanželů byl Octavio Broggio.

František Tollinger pochází z Tyrol, do Litoměřic, kde měl svou dílnu, se přistěhoval po odchodu sochaře Abrahama Kitzingera, jenž předtím dostával většinu zakázek.²⁸ Kde se vyučil není archivně doloženo, ale podle Tomáše Horáka odkazujícího na A.G. Wahnera pravděpodobně pobýval v Itálii a do Litoměřic dorazil z Děčína ze služby pro šlechtickou rodinu Thunů.²⁹ V Litoměřicích se Tollinger zabydlel roku 1689, od roku 1695 zde byl měšťanem a vlastnil svůj první dům v Dominikánské ulici. Pokud zatím víme, byl to umělec velice pilný, pracoval jak ve dřevě, tak v kameni. Představitel vrcholného baroka.

V letech 1704-1714 pracoval v Bohosudově pro nový poutní kostel Panny Marie Sedmibolestné, kam dodal celkem 14 kamenných soch, podle Oldřicha Blažíčka nejistých v proporcích.³⁰ Na fasádách kostela je od něho bohatá plastická výzdoba z roku 1705, na průčelí jsou sochy sv. Petra a Pavla, na průčelí, severní a jižní straně čeští a jezuitští patroni.

Kromě prací pro bohosudovský kostel patrně spolupracoval v letech 1710-1713 na obláčkovém obelisku se sousoším Nejsvětější Trojice na náměstí Svobody v Žatci.³¹ Fundátorem celé stavby sloupu byl lékárník Johan Clemens Calderar, který do Žatce přišel z Litoměřic. Jméno autora obelisku písemné prameny neuvádějí, i přesto je připisován Františku Tollingerovi. Pozdější sochařské doplňky provedené do roku 1735 jsou připisovány Johannu Karlu Vetterovi. Na třech stupních kolem samotného sloupu stojí balustrádové zábradlí, kde jsou na vlastních podstavcích umístěny sochy sv. Josefa s Ježíškem, sv. Karla Boromejského, sv. Prokopa, sv. Antonína Paduánského, sv. Floriána, sv. Zikmunda, sv. Václava a dvou stojících andělů. Uprostřed stojí třietážový pilíř. První etáž je tvořena trojbokým podstavcem s okosenými hranami, na nichž jsou osazeny voluty. Na čelní straně této etáže je kartuš s nápisem. V ploše kartuše

zdobené akantem s páskou nesené anděly je reliéf donátorské manželské dvojice uctívající loretánskou Madonu s jejich reliéfním znakem. Druhá etáž představuje trojboký obláčkový obelisk, kde na všech stranách drží dvojice andílků nápisové pásky. V nárožích stojí andělé se štíty s reliéfy Přenesení chýše Panny Marie do Loreta, Kázání Krista a Narození Krista. Obláčkový obelisk je zdoben hlavičkami andílků. Na vrcholu trůní Nejsvětější Trojice.

Z let 1716 - 1718 pochází jeho mariánský sloup ve Velvarech, na kterém spolupracoval s litoměřickým kameníkem Antonínem Falkem.³² Na sloupu jsou sochy sv. Václava, sv. Šebestiána, sv. Prokopa, a sv. Floriána. Na podstavci jsou čtyři reliéfy s výjevem z Nového zákona. Je dochovaná historická zmínka o zboření masných krámů, které musely ustoupit stavbě mariánského sloupu. Při restaurování v roce 1921 bylo zjištěno, jak důmyslně byla celá sochařská výzdoba nenápadně navrtána v místech, kde by se mohla držet voda, aby rychle odtekla a nestačila dlouhodobě působit nebo zmrznout.

Ve svém domovském městě, v Litoměřicích, dostal roku 1716 menší peněžitou částku za sochařské práce na tehdy novém, opět broggiovském, kostele sv. Václava, pravděpodobně za postavu sv. Václava ve výklenku průčelního štítu,³³ velmi podobnou soše sv. Václava v Bohosudově. Roku 1717 mu zaplatil týž stavitel Octavio Broggio za 56 dní štukatérské práce v interiéru děkanského kostela sv. Štěpána.³⁴

Po jeho smrti dokončil tuto rozsáhlou a náročnou práci v letech 1718 - 1720 jeho syn Matyáš Tollinger. Měšťanem od roku 1724, zemřel roku 1740. Matyáš Tollinger byl autorem již dávno zmizelé sochy na litoměřickém mostě, čtyř bočních štukových oltářů v záhořanském kostele, dřevěného bohatě řezaného rámu oltářního obrazu s volutami a anděli v Počáplech z roku 1735, kazatelny

v Kamenickém Šenově.³⁵ Matyáš je také autorem modelu pro složité sousoší sv. Trojice v Hoštce, s reliéfy na trojbokém podstavci s četnými velkými sochami.

Předpokládá se, že oba Tollingerové byly rovněž autory mohutného barokního pískovcového sousoší v Blíževedlech, v okrese Česká Lípa, z roku 1714, postaveného opět nejspíše v souvislosti s morem v předešlém roce.³⁶ Ústřední vrcholová skupina Nejsvětější Trojice na oblakovém sloupu s hlavičkami andílků je na podstavci doplněná sochami sv. Vojtěcha, sv. Václava, sv. Víta a sv. Jana Nepomuckého, na čelní straně je vyveden německý nápis se jménem donátora Mathesa Scholtze a letopočet 1714, které udává datum vzniku. Kolem celého sousoší je kamenná balustráda s dalšími třinácti plastikami na pilířích, atypický je lichý počet. Postavy na balustrádě představují čtyři evangelisty Matouše, Marka, Lukáše a Jana. Dále Marii, Josefa a velekněze, Jáchyma, Annu, Zachariáše, Alžbětu, Františka z Assisi, a Antonína Paduánského. Skupina s dominantním postavením českých patronů je běžná i v německých zemích, ojedinělé je však zcela podřízené postavení Marie, i další výběr postav směřující spíše k jádru evangelia než k zaběhnutým katolickým tradicím.

Také Matějův mladší bratr Jan Tollinger zastával vedoucí post sochařské dílny rodiny Tollingerů, kterou převzal po bratrově smrti, jeho dílo není prozatím identifikováno. Jako velký příznivce děkanského kostela v Litoměřicích, odkázal mu před svou smrtí velkou finanční sumu v hotovosti.³⁷

Existuje více děl připisovaných Tollingerově dílně, například oltář ve Vetlé, v Mukařově, a Straškově, dosud však není autorství prokázáno. Mezi žáky Tollingerově dílny patří již zmiňovaný Johann Josef Fischer, dále Josef Nowack z Trnovan, Franz Honig, Josef Kohl a Josef Cromer.³⁸

5. Katalog sochařských děl

Výzdoba poutního kostela, stojícího v době vzniku v silně německé oblasti je zajímavá svou výzdobou zaměřenou především na české zemské patrony, světce a hlavní představitele jezuitského řádu místo na světce německé. Důvody, proč byly pro výzdobu použiti čeští světci, nejsou známy, může to však souviset i s vlivem litoměřického biskupa Jaroslava Františka Ignáce hraběte Sternberga,³⁹ zastávajícího post biskupa mezi lety 1676-1709.

Jaroslav František Ignác se narodil roku 1643 na hradě Český Šternberk a byl již od mládí určen pro duchovní službu. Před rokem 1669 se stal kanovníkem v Pasově, odkud do Litoměřic přinesl kult Panny Marie Pasovské. Několikrát mu byla nabídnuta pozice biskupa v Plzni a Klatovech, zřízení diecézí se však v těchto oblastech podařilo až o několik let později. Po dalším pobytu v Pasově, kdy nepřestával usilovat o získání biskupského titulu v rodných Čechách, byl jmenován novým litoměřickým biskupem. Za hraběte Sternberga vznikaly v době jeho episkopátu barokní Litoměřice, v té době zde žila velká skupina stavitelů, zedníků a sochařů, které velmi podporoval. Ihned po svém zvolení se začal věnovat dokončení stavby litoměřické katedrály. Ke stavbě pozvaný architekt Domenico Orsi se o pár let později podílel na stavbě bohosudovského kostela, stejně tak i rodina Broggiů. Pro novou katedrálu dokonce získal hrabě Sternberg ostatky sv. Felixe, a nechal pro ně zřídit oltář tehdy ještě jen blahoslaveného Jana Nepomuckého, stejně jako v Bohosudově⁴⁰. Patronem celé diecéze se stal sv. Václav. Biskup byl velkým ctitelem Panny Marie, jako poutník navštívil Bohosudov již 14 dní po své instalaci. Měl též velice kladný vztah k hudebnímu umění a k soudobému divadlu, které pořádali studenti u litoměřických jezuitů. Sternberg měl i přes dočasný pobyt v Německu

vřelý vztah k rodným Čechám, a jako velmi věřící uctíval české patrony. Je otázkou nakolik byl schopný ovlivnit výzdobu bohosudovského kostela, nicméně jeho vliv sahal po celé diecézi.

5.1. Sochařská výzdoba exteriéru

Pokud není uvedeno jinak, následující výčet sochařských děl pochází z rukou Františka Tollingera. Podle Pavla Míky,⁴¹ akademického sochaře, provádějícího v Bohosudově v roce 2004 restaurátorský zásah, jsou všechny sochy z jednoho druhu kamene. Jedná se o světlý šedavě okrový středně zrnitý křemičitý pískovec s lokálním narůžovělým melírováním. Vzhledem k rozsahu použité kamenné hmoty pochází kámen z nedalekého okolí, pravděpodobně se jedná o labský pískovec. Na povrchu byly nalezeny stopy po zbytcích nátěrů a polychromií, konkrétně jde o vstupní portál a sochy sv. Ignáce z Loyoly a sv. Františka Xaverského umístěných v nikách po jeho stranách.

Sv. Petr a sv. Pavel

1705

Dvojice soch je osazena po stranách štítu kostela, sv. Petr nalevo, sv. Pavel na pravé straně. Socha sv. Petra znázorňuje postavu s pokrčeným pravým kolenem, v levé ruce držící knihu a v pravé velký zlatý klíč. S pokrčenou hlavou jeho pohled směřuje dolů, ke vstupu do kostela. Draperie látky logicky modeluje postavu.

„Dám ti klíče království nebeského, a co odmítneš na zemi, bude odmítnuto na nebi, a co přijmeš na zemi, bude přijato v nebi.“ Tak

Kristus přiřkl Petrovi jeho hlavní atribut, kterým se staly klíče. Mezi jeho další atributy patří obrácený kříž, papežská berla s třemi příčnými břevny, kniha znamenající evangelium a kohout.⁴²

Sv. Pavel osazený do pravé části štítu stejně jako sv. Petr shlíží na poutníky vstupující do kostela. Obličej s dlouhým plnovousem už není již příliš zřetelný, hlavně vlivem působení klimatických podmínek. Pravou rukou se opírá o knihu, v levé ruce drží velký zlatý plechový meč. Meč připomíná ten, kterým byl sv. Pavel při mučednické smrti sťat, kniha jeho autorství při psaní epištol.⁴³

Vstupní portál

1705

Průčelí dominuje vchodový portál s rozeklanou supraportou na kompozitních sloupech a pilastrech s hlavicí zdobenou akantovými listy, ovocnými festony a hlavičkami andílků. Ve středu supraporty je umístěna nika se sochou Piety, po stranách orámována volnými sochami andělů. Bolestná Panna Marie s mrtvým Kristem na klíně je odkazem na zázračnou sošku Bolestné Panny Marie uchovávanou v hlavním oltáři v interiéru kostela. Mrtvý Kristus i Panna Marie jsou zde vyobrazeni téměř stejně jako pieta na oltáři, František Tollinger se jí při tvorbě piety z kamene jistě inspiroval. Andělé s prosebnými gesty, vznášející se na obláčku, vzhlíží k mrtvému Kristu.

Sv. Ignác z Loyoly

1705

Umístěn po levé straně vstupního portálu v nice s konchou. Jezuitský světec, zakladatel Tovaryšstva Ježíšova.⁴⁴ Obvykle je zobrazován jako muž středního věku, plešatící, s výrazně řezaným obočím orlím nosem a krátkým vousem, oděný v černém plášti. Podle restaurátorské zprávy je možné, že bylo roucho sochy dříve opatřeno černým nátěrem, časem zmizelým. Jako stojící postava mívá Ignác za atribut knihu s nápisem Ad maiorem Dei gloriam (K větší slávě Boží), řádivý monogram IHS vyobrazený na tabulce držený anděly nebo ve svatozáři, dále srdce s trnovou korunou.⁴⁵ Socha sv. Ignáce vyplňuje celý prostor niky, s jemně skloněnou hlavou hledí dolů, v levé ruce přitisknuté k hrudi svírá tabulku s křížem, v pravé ruce volně položené podél těla drží sejmutou pokrývku hlavy. Draperie roucha volně splývá po světcově těle, modeluje pokrčenou pravou nohu.

Sv. František Xaverský

1705

Umístěn po pravé straně portálu v nice s konchou. Druhý z dvojice jezuitských světců zobrazených na průčelí kostela, známý hlavně jako misionář šířící katolickou víru v zahraničí, hlavně do Indie, Japonska a Cejlonu. Umírá roku 1552 při pokusu proniknout do Číny⁴⁶. Hned po Ignácovi z Loyoly je nejvíce zobrazovaným jezuitským světcem v protireformačním hnutí. Oděn většinou v bílé rochetě, pod níž je oblečen do černého hábitu. Rozpoznatelný podle tmavých vlasů a krátkého černého vousu. V některých ztvárněních jeho postavy drží lilii nebo krucifix. Zde je ztvárněn jako vysoký muž

opírající se o zadní stěnu niky, levou ruku tiskne k hrudi růženec, pravou přidržuje knihu. Dlouhý plášť mu ladně visí přes levou paži. Zajímavostí je malý kovový krucifix zabodnutý do světcovy pravé nohy v oblasti kotníku.

Sv. Ludmila

1705

Osazena na jižní straně kostela. Sv. Ludmila, první česká světice a mučednice, patronka Čech vychovávala sv. Václava v křesťanské víře. Po neshodách s Drahomírou, matkou sv. Václava, odešla na Tetín, kde ji uškrtili vlastním šátkem vrahové posláni Drahomírou. Její ostatky pochované nejdříve na Tetíně, jsou nyní uloženy v bazilice sv. Jiří na pražském hradě. Závoj nebo provaz okolo krku se tak stal společně s knížecím oděvem Ludmiliným atributem. I na soše vytvořené Františkem Tollingerem si česká světice přidržuje pravou rukou závoj na uzel omotaný kolem krku. Na hlavě nese korunu. Bohatě našasený šat působí na ženské postavě k ostatním figurám poněkud mohutně a nevyváženě.

Sv. Václav

1705

Hlavní patron českého státu, křesťanský světec a mučedník. Podle legendy ho vychovávala babička Ludmila. Nejčastěji je zobrazován jako stojící postava či polopostava v rytířském brnění s mečem, štítem s orlicí jako zemským symbolem, praporem s orlicí. Od raného novověku bývá zobrazován ve společnosti zemských patronů, od 17. se objevuje při jízdě na koni.

Socha osazena na jižní straně kostela. Charakteristické je ztvárnění sv. Václava. Oděn v brnění a v rozevlátý plášť, drží v pravé ruce standartu, levou rukou štít s orlicí. Hlavu mu zdobí koruna, plášť, sepnutý u krku spadá přes pravé rameno, kolem boku se ovíjí zpět na přední část figury. Velmi podobná socha sv. Václava také od Františka Tollingera je umístěna v kostele sv. Václava v Litoměřicích⁴⁷.

Sv. Jan Nepomucký

1705

Osazen na jižní straně kostela. Český zemský patron a mučedník podle legendy zabitý při ochraně zpovědního tajemství byl po odmítnutí vyzrazení tajemství královy ženy zatčen, mučen a svržen do Vltavy. Pět zářících hvězd na hladině ukázalo místo jeho utonutí. Prototypem pro ztvárnění podoby Jana Nepomuckého je socha jmenovaného světce na Karlově mostě. Nejčastěji bývá zobrazován jako stojící, klečící či ležící postava v kanovnickém rouchu, s biretem, pěti hvězdami okolo hlavy, s krucifixem a palmovou ratolestí v ruce. Je zde zobrazen se svými typickými atributy. Je zajímavé, že je zde sv. Jan Nepomucký zařazen mezi ostatní české patrony a světce ještě dříve, než byla jeho osoba prohlášena za svatou. Do té doby se sochařské ztvárnění sv. Jana Nepomuckého objevuje velmi zřídka. To jistě svědčí o velké zbožnosti věřících.

František Tollinger vytvořil sochu Jana Nepomuckého ještě jednou a to na morovém sloupu v Blíževedlech z roku 1714. Natočením postavy a stejným umístěním atributů jsou si až na odlišné řasení draperie velmi podobné.

Sv. Prokop

1705

Osazen na jižní straně fasády kostela. Světec patřící mezi české zemské patrony. Ve 12. a 14. století byl sv. Prokop zobrazován jako vousatý či bezvousý mnich oblečený v černé roucho benediktinského řeholníka držící v ruce opatskou berlu či knihu, nebo kříž a důtky. Nejčastěji zobrazován v kruhu zemských patronů jako v Bohosudově. Století 16. a 17. představovalo sv. Prokopa jako opata, s berlou a s mitrou na hlavě, v ruce často na řetězu držícího malého ďábla, jenž ho podle legendy pokoušel. Zde je sv. Prokop zobrazen s ďáblem na zlatém řetězu, který drží světec v ruce, ďábel se tak krčí u Prokopových nohou. Světcí nechybí mitra, svatozář ani zdobené roucho, přes záda má přehozený plášť sepnutý pod krkem.

Sv. Vojtěch

1705

Tento světec pochází z rodu Slavníkovců, je českým zemským patronem a patronem pražské diecéze, také spoluzakladatel prvního mužského kláštera v Čechách. Mučednickou smrt našel mezi pohanskými Rusy, jeho ostatky uložené původně v katedrále v Hnězdně přenesl Břetislav I. roku 1039 do chrámu sv. Víta v Praze. Sv. Vojtěch je nejčastěji zobrazován jako biskup mučedník s palmovou ratolestí a nástroji umučení zahrnující veslo, kopí a halapartnu. Někdy se objevuje s váhami, symbolem spravedlnosti, růží na erbu odkazující na jeho původ z rodu Slavníkovců nebo se staroboleslavským Paládiem.

Sv. Vojtěch je též umístěn na severní straně kostela, oblečen ve zdobeném biskupském roucho a mitře zdvihá pravou ruku v žehnajícím gestu, s lehce pootevřenými ústy vypadá jako při zachycení kázání

svým věřícím. Levou paží přidržuje pozlacenou kovovou berlu. Malý andílek se drží krátkého vesla, opřeného o světcův levý bok. Právě veslem byl sv. Vojtěch udeřen pohany, když vstoupil na jejich posvátné pole.

Sv. Josef

1705

Nachází se na severní straně kostela. Manžel Panny Marie, povoláním tesař. Často se vyskytuje ve scénách Kristova dětství. Dlouholetým zvykem bylo zobrazovat ho jako starého muže s dlouhým bílým vousem, během protireformace se však stal hojně uctívaným světcem, což se projevilo i v znázornění jeho postavy. Zpodobňován je jako mnohem mladší, i když stále muž, povětšinou držící v náručí Ježíška, jehož byl pěstounem. I bohosudovská socha poměrně mladě vypadajícího sv. Josefa nese v náručí malého Ježíška. Ježíšek drží v ruce královské jablko, sv. Josef lilii vyvedenou v kovu jako symbol čistoty.

Sv. Anna

1705

Osazena na severní straně kostela. Matce Panny Marie není přiřazen žádný zvláštní atribut, ale často je oblečena v zelený plášť s červenými šaty. Zelená barva symbolizuje znovuzrození, červená lásku⁴⁸. Tollingerova postava sv. Anny má podobu starší ženy s hlavou zakrytou šátkem, ustaraným výrazem a svatozáří. Šátek přechází rovnou do pláště s lehce lomenými záhyby, který vlaje na Anniných zádech. Před sebou drží za ramena postavu Panny Marie,

ztvárněnou jako mladou dívku. Celý výjev můžeme chápat jako výchovu Panny Marie, v protireformačním umění velmi oblíbené zobrazení.

Sv. Vít

1705

Osazen na severní straně kostela. Český zemský patron, jeden ze čtrnácti svatých pomocníků umučený ve 4. století. Během pronásledování křesťanů odsouzen císařem Diokleciánem k ponoření do kotle s rozžhavenou smůlou či olovem a k předhození lvům, oboje přežil zázračně bez jakéhokoliv zranění, mučednické smrti podlehl až ve vězení. Část ostatků uložených v chrámu sv. Víta v Praze získal roku 1355 v Itálii Karel IV. Vzhledem ke způsobům pokusů o světcovu smrt, je často sv. Vít znázorňován jako mladík v kotli, pod nímž hoří oheň, nebo držící v ruce kotlík, který doplňuje palmová ratolest, někdy i postava lva.⁴⁹ Sv. Vít se v Bohosudově představuje jako mladý statný muž v knížecím obleku, jako zemský patron bývá často oděn do hermelínového pláště. U nohou mu stojí kotlík se zlatým uchem vycházející z legendy o světcově životě. Ve zdvihnuté levé ruce, kterou přidržuje plášť jinak splývající volně po zádech, třímá palmovou ratolest, v pravé knihu. Světcova pravá ruka přeložená přes tělo k levému boku vyvolává dojem pohybu.

5.2. Sochařská výzdoba interiéru

Baldachýn

1707 - 1714

Dřevěný baldachýn nad hlavním oltářem je jedním z vrcholu vnitřní výzdoby Františka Tollingera. Baldachýn možno označit za architekturu mající mezi čtyřmi sloupy sochařky zobrazenou rozprostřenou látku, dříve nošenou nad církevními hodnostáři a eucharistií. Při vstupu do kostela ihned přiláká oko poutníka, se svou úctyhodnou výškou 21 metrů zabírá celou výši prostoru presbytáře. Stojí na čtyřech masivních torčovaných sloupech podpírajících horní část složenou z dvanácti žeber vytvářející cibulovitý tvar, jež vynáší vzhůru Ukřižovaného Krista na zeměkouli.

Použití torčovaných sloupů je mladší výtvarné vyjádření odkazující ke králi Šalamounovi, symbolu moudrosti. Nápodoby u nás přeneseně odkazují ke králi Šalamounovi nebo k chrámu sv. Petra, kde Bernini použil právě čtveřici torčovaných sloupů.

Gian Lorenzo Bernini vytvořil oltářní baldachýn v období 1624 - 1633, z bronzu a zlata, vysoký 29 metrů⁵⁰. Pro papežský oltář nad Petrovým hrobem v chrámu sv. Petra v Římě ho objednal Urban VIII. Nad mramorovými sokly s papežovými rodinnými erby ční čtyři vinuté sloupy, které nesou baldachýn se zeměkoulí a křížem. Pro odlitek nechal papež schválně roztavit bronzové obložení ze střechy vestibulu Pantheonu, což mu vyneslo posměšek Římanů: „Co nedokončili Barbaři, dokázali Barberiniové.“ Do horní partie chtěl Bernini umístit čtveřici andělů, kteří na stuhách drželi vrchní část s postavou Vzkříšeného Krista s praporem. V červnu 1627 na svátek Petra a Pavla byly slavnostně odhaleny sloupy. Vrchol baldachýnu po

konzultaci s Urbanem VIII., kterému se tento způsob nezamlouval, je řešen jinak. Bernini tak namísto plánovaných stuh použil čtveřici jednoduchých žeber, které se ve vršku střetávají - tvar cibulovité bány - takový tvar v baroku použit poprvé, vzniká volný prostor, je to velmi odlehčené. Berninimu se podařilo vhodně dimenzovat tuto volnou sloupovou stavbu v obrovitém prostoru pod kupolí, utvořit ji v složitém seskupení různorodých tvarů, maximálně oživené pohybem. Figurální plastika doplňuje celek. Postavy andělů s otevřenými gesty a vzdušnými rouchy, hrající si malí andělci se stávají prototypem, později hojně užívaným při výzdobě kostelů.

Zlatou barvou jasně kolorované lipové lístky objevující se v různých velikostech pnoucí po baldachýnu odkazují k legendě pravící o zázračné sošce Panny Marie ukryté do kmenu stromu staré lípy. Při pohledu ze zdola do vnitřku baldachýnu je možno vidět holubici znázorňující ducha svatého, kterak se vznáší na paprscích nad hlavním oltářem. Vnitřní rohy sloupové stavby vyplňují lastury, pod kterými se stáčí lipové listy. Vprostřed každého žebra umístěná malá kartuše hlásající prosby k Panně Marii (Matko Boží, oroduj za nás. Královno Míru, oroduj za nás). Celá architektura baldachýnu je bohatě zdobena umně vyřezávanými květinovými festony, během oslav církevních svátků se k výzdobě přidávali i věnce z živých květin.

Na vrcholu Tollingerova baldachýnu se vyjímá postava ukřižovaného Krista na zeměkouli, pod ním dvě postavy andělů strnulých v letu přidržující se kříže. Rány Krista jsou realisticky ztvárněny, okolo Kristových boků se ovíjí poněkud strnulá rouška. Kristovo tělo polychromováno bílou barvou září do prostoru, ve vlasech umístěna zlatá svatozář. Za Kristovým tělem na kříži se nachází do modrého pásu ve tvaru mandorly zlatě vepsaný latinský text

salus mundi, oznamující všem věřícím, že se jedná o spasitele světa. Mezi velkými lipovými listy pokrývající žebra vrcholu stánku nesoucí modře zbarvenou zeměkouli se ukrývají malé postavy andílků.

Hlavní oltář

1714

Hlavní oltář umístěný pod baldachýnem stojí podle legendy místních věřících přesně v místě, kde dříve stávala stará lípa ukrývající zázračnou soušku Panny Marie. Jde tedy o symbolické umístění Panny Marie do hlavního oltáře. Dokončen roku 1714 pražským umělcem žijícím na Malé Straně Ondřejem Rübselem.

Podobu středového oltáře s milostnou sochou či obrazem vyvolala potřeba poutního provozu, posvátný objekt tak mohl být snadněji a lépe uctíván. Kromě Bohosudova možno nalézt podobné centrální oltáře také v České Kamenici. Každý oltář tvoří po ikonografické stránce jednotný celek, což je umocněno doplněním milostnou sochou či obrazem. Obvyklá výzdoba oltářů zahrnuje obecně církevní ikonografii zobrazující příbuzné svaté rodiny, zemské patrony, řádové či ochranné světce a místní patrony.

Mariánská milostná socha je obraz slynoucí zázraky, které Panna Marie uskutečňuje z vůle Boží buďto suverénně nebo vyslyšící prosby věřících, poutníci na tomto základě podnikají spontánní pouti a zázračnou sochu uctívají. Doložené spontánní poutě umožňují cestu k zasvěcení či požehnání zázračného předmětu. Oficiálně liturgicky adorovaná socha a obraz dovoluje konat oficiální pouť. Po třech letech od počátku spontánních poutí dochází k prohlášení zázračné sochy za milostnou⁵¹.

Milostný obraz stejně jako socha je nejčastěji přenesen z původního místa, ze stěny kostela, z bočního oltáře, přímo z terénu a umístěn na hlavním oltáři kostela. Pro některé milostné sochy se stavěly nové milostné kaple při kostele, pro milostné obrazy dokonce zcela nové poutní kostely⁵². Nezřídka vznikl nový kostel v místě nalezení zázračného obrazu či sochy, například na místě staré lípy uchovávací sošku Panny Marie, jako v případě bohosudovské zázračné sošky.

Hlavně slovesná tradice způsobuje proslulost zázračných soch. Zázraky jsou ex post ověřovány, stávají se skutkovou podstatou uznání sochy za milostný, důvodem stavby nového poutního chrámu. Uložení sošky do dutiny stromu příznačně provádí sestra Strážkyně Božího hrobu. Dutina je zde hrobem, z něhož znovu vzejde nová víra. Také z trosk konventu vzejde nová víra.

Třístupňovou stavbu oboustranného hlavního oltáře z tmavého dřeva vyplňující prostor pod baldachýnem zdobí v nikách a na římsách umístěné sošky apoštolů, doplněné do nik až mnohem později. Centrem hlavního zájmu na přední straně hlavního oltáře je gotická soška Bolestné Panny Marie držící na klíně mrtvého Krista, vysoká 15 cm, ukrytá za sklem v bohatě zdobené skřínce nesené dvěma andílky. Pieta je usazena doprostřed skříňky, pozadí imitující vnitřek mušle zdobí barevné kamínky. Nad pietou se vznáší dva andělé držící v ruce korunu. Během staletí došlo k takovému poničení od neustálého líbání věřících, že musela být pokryta ochranným zlatým plechem. Původní drobná hliněná plastika Piety Bohosudovské byla před lety zcizena. Nalezen byl pouze plechový zlacený obklad z roku 1782, poškozený, dnes znovu instalovaný na hlavním oltáři poutního chrámu.⁵³ Barokní milostné či zázračné sochy a obrazy bývaly obvykle umísťovány do

zasklených skříní nad tabernáklem hlavního oltáře, na oltáře boční nebo do samostatných kaplí.

Před zadní stranou centrálního hlavního oltáře, též bohatě zdobeného dřevořezbou, je menza se svícny a monstrancemi překrytá ozdobně vyšívaným přehozem. Střední část tvoří tři niky, dvě užší po stranách jsou vyplněny postavami apoštolů z počátku 20. století, autorství sošek není prozatím doložené. Prostřední nika slouží pro vystavení krucifixu a malé ikony Bolestné Panny Marie v ozdobně vyřezávaném rámu, která je nejstarším darem věnovaným bohosudovskému kostelu.⁵⁴ Po stranách oltáře stojí úzké vysoké sloupy s podstavci zdobenými vyřezávanými lipovými a akantovými lístky, objevujícími se i na patce, dříku a hlavici sloupu. Oba sloupy nesou postavy apoštolů, též z počátku 20. století. Vrchní část oltáře obíhá nízké balustrádové zábradlí. Nad střední nikou uchovávající obraz září ve skleněné vitríně zlatě vyšívaný znak v ozdobném rámu, po jehož stranách stojí dvojice torovaných sloupů s hlavicemi zdobenými akantovými listy. Veškerou volnou plochu celého oltáře i vnitřek nik pokrývají motivy lipových a akantových listů vyřezaných do různých tvarů. Zlatý nátěr umocňuje modelaci tvarů pňoucích se po architektuře oltáře.

Kazatelna

1714

Barokní kazatelna bohatou ornamentální řezbou a figurální výzdobou svědčí o sochařově zručnosti, osazena je na levé straně lodi. Baldachýn kazatelny zobrazuje výjev obrácení sv. Pavla. Jeden z apoštolů, jehož zvláštním posláním bylo hlásat evangelium

pohanskému světu⁵⁵. Narodil se v Tarsu v Malé Asii okolo roku 10 našeho letopočtu do židovské rodiny, po otci zdědil římské občanství, což se projevilo v některých uměleckých ztvárněních Pavlova života jako například již zmíněné Obrácení sv. Pavla či Mučednická smrt. Umění 17. století a doby pozdější zobrazovalo sv. Pavla jako vysokého muže, s bílými vousy a vlnícími se vlasy ve stylu patriarchy. Rané dokumenty popisují světce jako holohlavého muže malé postavy, renesance přidala tmavý vous. Mezi světcovy atributy patří povětšinou meč, kterým byl sťat, kniha nebo svitek odkazující k jeho autorství při vzniku epištol. Společně s Petrem, se kterým je často zobrazován, znamenají společné zakladatele křesťanské církve.

Obrácení sv. Pavla je nejznámější a nejvíce zobrazovaný pavlovský námět. Na cestě do Damašku, kde měl dostat zplnomocnění opravňujícího zatýkat křesťany, padl Pavel na zem, oslepen náhlým světlem z nebe. Hlas boží, jež slyšeli rovněž muži, kteří Pavla doprovázeli, říkal: „Saule, Saule, proč mne pronásleduješ?“ Muži ho zavedli do města, kde jak říkal hlas, se měl dozvědět, co má dělat. Podle tradice spojované se středověkým zvykem zobrazovat pýchu jako jezdce padajícího z koně podnikal Pavel cestu na koni. Leží na zemi, jakoby právě spadl z koně, zdrcený bázni nebo v bezvědomí. Mívá na sobě římské brnění. Kristus se objevuje na nebi, obvykle se třemi anděly. Pavlovi průvodci mu spěchají na pomoc nebo se pokoušejí zvládnout vzpínajícího se koně. Použitý motiv obrácení sv. Pavla na kazatelně nebývá často používán, v tomto případě jde o vyjádření hlasu Božího, který promlouval k Pavlovi, tak jako kněz promlouvá k lidem z kazatelny.

Stříška baldachýnu kazatelny znázorňuje Krista shlížejícího z oblaků dolů na obrácení sv. Pavla. Pavel sesazený z koně, což je tradiční středověké téma zobrazení pýchy, napíná ruku s mečem, který ho později připraví o život. Nad Pavlovým tělem dramaticky visí jemně

modelovaná oblaka s postavami andílků. Čtyři starozákonní postavy umístěné na spodním lemu stříšky při okraji římsy přihlížejí Pavlově přestoupení do křesťanské církve. Daniel se lvem, David hrající na harfu, Mojžíš s deskami desatera označenými číslicemi a Izaiáš se svitkem. Všechny sochy oděné do hábitů polychromovaných zlatou a modrou barvou jsou provedeny velmi detailně, živý výraz ve tvářích umocňuje dramatický dojem z výjevu Obrácení sv. Pavla. Starozákonní postavy stojící na nízkých soklech od sebe oddělují do volutového tvaru stočené zlaté polychromované akantové listy podpírající vrchní římsu osazenou hlavičkami andílků. Římsu zdobí též akantové listy, v rozestoupeních doplněné malými mušlemi.

Spodní část baldachýnu na svých bedrech nesou tři andělci. Bohatě vyřezávané a zlatem polychromované festony, akantové listy a hlavičky andílků pokrývají celou plochu. Čtyři niky vyplňují postavy čtyř evangelistů doplněné o atributy. Stejně jako postavy čtyř starozákonních sošek na stříšce kazatelny, je i povrch soch představující evangelisty polychromován zlatou a zelenou barvou.

První z dvojice mramorových reliéfů umístěných na zadní stěně řečniště kazatelny v bohatě vyřezávaném rámu zobrazuje dva anděly s trubkami u úst nesoucí jezuitský emblém IHS. Druhý reliéf znázorňuje mužskou postavu zahalenou do mnišského hávu, jak pozvedá k nebi krucifix. Pravděpodobně jde o Františka Xaverského, jezuitského světce, jehož byl krucifix atributem, jak žehná ptákům⁵⁶.

Boční oltáře

Následuje stručný přehled oltářů umístěných v bočních kaplích, většina pochází od neznámého umělce, až na oltář sv. Ignáce a sv. Františka Xaverského, jejichž autorem je tzv. Teplický mistr“. Osazené

sochy svatých pocházejí až z druhé poloviny 19. století, pro bohosudovský kostel je vytvořil E. Veselý, pocházející z Prahy.⁵⁷

Oltář sv. Jana Nepomuckého

Vysoký oltář s tordovanými sloupy a rozeklanou supraportou, s obrazem sv. Jana Nepomuckého, nad obrazem v pozlaceném rámu je kartuše s motivem jazyka a pěti hvězd. Hlavice sloupů jsou zdobeny pozlacenými akantovými listy, římsy lístky a květinami. Horní část oltáře nese symbol propíchnutého srdce s korunkou obklopenou svatozáří, znázorňující symbol jezuitů. Sochy od Veselého znázorňují sv. Václava a sv. Víta.

Oltář sv. Anny

Oltář zabírající svou výší celou stěnu boční kaple, stejně jako všechny ostatní oltáře, uchovává obrazy týkající se sv. Anny. Prolamovaná římsa, pozlacené dekorativní prvky umístěné na hlavicích sloupů, římsách a rámech okolo obrazů. Sochy sv. Kateřiny a sv. Alžběty Durynské jsou od E. Veselého. Trojúhelník se svatozáří na oblacích doplněn o hlavičky andílků.

Oltář sv. Františka Xaverského

Autorem oltáře je Teplický mistr.⁵⁸ Po bocích oltáře stojí do popředí vysunutě dvě dvojice točitých sloupů, které jsou volně spojeny s vlastní stavbou oltáře. Ostře prolamovaná římsa, jenž je zdobena zlaceným čabakovým motivem. Vše je velmi dynamické, dekorováno zlatými lístky a květinami. Sochy sv. Longina, sv. Ondřeje, sv. Jeronýma a sv. Augustina pochází z rukou E. Veselého.

Oltář sv. Ignáce

Stejně jako u oltáře sv. Františka Xaverského je autorem Teplický mistr, architektura samotného oltáře je tak stejná. Horní části dominuje jezuitský znak IHS v paprsčité svatozáři. Pro tento oltář vytvořil Veselý sochy sv. Aloise, sv. Stanislava Kostky s Ježíškem, sv. Řehoře a sv. Ambrože.

Oltář sv. Josefa

Dvojdílný oltář s obrazem sv. Josefa, sochy od Veselého představují sv. Gabriela a sv. Michaela. Dvojice sloupů s ozdobnými hlavicemi po stranách nese konkávně a konvexně prohnutou římsu, prostor mezi římsami vyplňují zlaté lístky, oltář doplňují zavěšené festony. Symbol božského oka znázorňuje trojúhelník v paprsčité svatozáři nesený oblaky s hlavičkami andílků.

Oltář sv. Barbory

Dvojdílný oltář s obrazem sv. Barbory. Dvojice sloupů po stranách, konvexně a konkávně prohnutá římsa podobná jako u předešlých oltářů. Symbol hořícího srdce s trnovou korunou nesený oblaky je emblém jezuitů. Sochy Apollonie a sv. Růženy vytvořil E. Veselý.

Cyklus reliéfů s výjevy ze života Krista

Součástí výzdoby interiéru bohosudovského poutního kostela je také šest dvojic plochých reliéfů s velkými zlacenými figurami umístěných v bočních kaplích, vyjadřující zázraky Krista. Ústřední postavou je vždy Kristus uzdravujícího nemocného dotekem či požehnáním, okolo nich stojí zástup postav přicházejících se podívat na vykonaný zázrak. Zázraky budou pravděpodobně spojené podle pověstí se zázračným vodním pramenem vyvěrajícím v kapličce u kostela.

Reliéfy jsou orámované, vysoké cca 1, 5 metru, díky umístění na stěnách bočních kaplí ve třímetrové výši působí velmi impozantně. Každý reliéf označuje nápis vepsaný do ozdobného oválu vyvedeného nad horní částí samotného reliéfu. Tělesné proporce u jednotlivých postav nejsou moc vyvážené, příliš protáhlé končetiny halí draperie snažící se o modelaci postavy.

První dvojice reliéfů v první levé boční kapli představuje Ježíše křísícího dceru Jairovu a Ježíše uzdravujícího slepého z Jericha.

Ježíš křísící dceru Jairovu

Zatímco Ježíš promlouval ke svým učedníkům, přišel k němu jeden z představených, uklonil se před ním a požádal ho, aby vložil svou ruku na jeho dceru, která právě skonala. Ježíš vstoupil do domu představeného a se slovy: „Jděte, odtud! Ta dívka neumřela, ale spí.“, dceru představeného uzdravil (Mt 9, 18-23). Zde je Ježíš vyobrazen v domě představeného, levou rukou dotýkající se nemocné dívky ležící na posteli. Postavy za ním zahalené do hábitů přihlíží zázračnému uzdravení, i přes větší počet figur je vidět snaha o rozlišení fyziognomie obličejů. Výjev doplňuje jemně provedená architektura v pozadí a závěs zavěšený nad nemocnou dívkou.

Ježíš uzdravuje slepého z Jericha

Když Ježíš společně s velkým zástupem vycházel z Jericha, seděli dva slepí u cesty a prosili o smilování, aby se jejich oči znovu otevřely. Ježíš se tak dotknul jejich očí, oba v tu chvíli nabyli zraku a připojili se k davu provázejícího Ježíše (Mt 20, 29-34). Ježíš se na reliéfu dotýká ukazováčky obou rukou očí nevidomého, který otevírá oči a hledí směrem k nebi. Postavy stojící okolo hlavní dvojice připomínají postavy z prvního reliéfu, autor používá tuto skupinku mužů téměř na všech vyobrazeních.

Následující dvojice uvádí Ježíše křísícího mládence z Naimu a Ježíše uzdravujícího nemocnou.

Ježíš křísí mládence z Naimu

Při příchodu do města, které se nazývalo Naim, vynášeli z městské brány mrtvého mládence. Pánovi bylo líto jeho plačící matky, proto přistoupil k márám a dotkl se jich. Následně chlapec oživil a začal mluvit (Lk 7, 11-15). Na reliéfu vychází průvod doprovázející mrtvého chlapce neseného několika muži na márách. Po doteku Krista se chlapec začíná zvedat, v pozadí vidíme město Naim.

Ježíš uzdravuje nemocnou

Když se Ježíš prodíral zástupem k nemocné Jairově dceři, dotkla se zezadu jeho šatu žena, trpící po dvanáct let krvácením. Po doteku se ihned uzdravila. Ježíš poznal, že z něho vyšla síla, ptal se tedy, kdo to byl. Nakonec se žena ke svému činu přiznala, za její víru se jí dostalo požehnání (Mt 9, 20-22). I zde je žena klečící na kolenou a držící se Kristova roucha, poté co se k ní otočí s rozpřaženýma rukama. Dívka má smutný obličej, prosí o odpuštění. Při snaze vytvořit co největší shluk pozorovatelů splývají jednotlivé obličeje dohromady.

Třetí dvojice Ježíše uzdravujícího malomocného a Ježíš uzdravujícího posedlého.

Ježíš uzdravuje malomocného

Po sestoupení z hory požádal Ježíše malomocný, aby ho uzdravil. Ten vztáhl ruku, dotkl se nemocného a očistil ho tak od malomocenství (Mk 1, 40-42). Stejně jako v příběhu, klečí před Kristem nemocný muž, umístěný v reliéfu v levém dolním rohu, s rukama v prosebném gestu, Ježíš pokládá svou levou ruku na jeho hlavu a pravou mu žehná. Za nimi sestupuje z hory dav věřících.

Ježíš uzdravuje posedlého

Po proměnění na hoře prosil jeden člověk, aby se smiloval nad jeho synem, který je náměsíčný, často proto padá do vody a do ohně. Ježíš pohrozil, a zlý duch z chlapce vyšel (Mt 17, 14-18). Vyobrazený Ježíš stojící s rozpřaženýma rukama vyhání démona z posedlého muže, který se svíjí v bolestech a obrací se zrakem ke Kristu. Postavy okolo hledí v údivu na vykonaný zázrak a ukazují si na Krista.

Čtvrtá dvojice Ježíš uzdravuje tchyni Petrovu a Ježíš uzdravuje sluhu setníkova.

Ježíš uzdravuje tchýni Petrovu

Při vstupu do domu Petrova Ježíš uviděl, že jeho tchýně leží v horečce. Dotekem jeho ruky ji horečka opustila, vstala a obsluhovala ho (Mt 8, 14-15). Petrova tchýně sedí na posteli a vzhlíží k Ježíšovi, který za ruku nedrží nemocnou ženu, ale svého služebníka Petra, nad

kterým je rozprostřena rybářská síť. Končetiny některých postav jsou neúměrně dlouhé vůči jiným částem těla, například příliš dlouhá levá ruka sv. Petra. Za Kristem naznačen interiér domu.

Ježíš uzdravuje sluhu setníkova

Když přišel do Kafarnaum, prosil ho setník o uzdravení svého sluhu. Ježíš mu přislíbil, že přijde a uzdraví ho. Setník však odpověděl, že není hoden toho, aby Ježíš navštívil jeho dům, ať tak učiní na dálku pouhým slovem. Ježíš setníkovi řekl, aby šel domů, v tu chvíli se sluha uzdravil (Lk 7, 2-10). Na reliéfu muž ve zbroji žádá Krista, který mu se zaujetím naslouchá, aby ošetřil jeho sluhu. Za Kristovými zády stojí znovu skupinka přihlížejících, velmi podobná té, jenž stojí za Kristem i na dalších reliéfech.

Pátá dvojice Ježíš uzdravuje vodnatelného a Ježíš uzdravuje muže s uschlou rukou.

Ježíš uzdravuje vodnatelného

Ježíš znovu svým dotekem uzdraví nemocného. U stolu sedící Kristus pokládá svou pravou ruku na hlavu malomocného s rukama sepnutýma v prosícím gestu. Za nimi tahají dva muži oslíka z jámy.

Ježíš uzdravuje muže s uschlou rukou

V synagoze potkal Ježíš muže s odumřelou rukou a i přesto, že byla sobota, rozhodl se, že muži pomůže, přikázal mu proto ruku pozvednout, v tu chvíli byla ruka uzdravena (Mt 12, 9-13). Na tomto reliéfu Kristus bere do ruky nemocnou paži muže, jež se dotekem uzdraví. Okolo stojící postavy učedníků a farizeů přihlížejí uzdravení. V pozadí je interiér chrámu.

Šestá dvojice Ježíš uzdravuje slepého od narození a Ježíš uzdravuje hluchoněmého.

Ježíš uzdravuje slepého od narození

Během své cesty narazil Ježíš na člověka, který byl už od narození slepý. Proto potřel slepému oči blátem, do kterého předtím plivl a přikázal mu, aby se šel omýt do rybníka Siloe. Když se slepec umyl, zrak se mu navrátil (J 9, 1-6). Na reliéfu pokládá Ježíš svou levici na oči slepého, vrací tak zrak muži klečícímu mu u nohou. V pozadí stojí několik sloupů, znovu zavěšená draperie nad pravým horním rohem připomíná divadelní závěs.

Ježíš uzdravuje hluchoněmého

Lidé k Pánovi přivedli hluchoněmého člověka posedlého zlým duchem, kterého Ježíš vyhnal a hluchoněmý tak znovu mluvil a slyšel (Mk 7,31-35). I zde pokládá Ježíš svou pravou ruku na hlavu nemocného, žehnajíc mu levou rukou. Oba dva stojí v krajině s květinami, jediný reliéf bez postav přihlížejících vykonávání zázraku.

Autorem těchto reliéfů z roku 1730 je tzv. Teplický mistr,⁵⁹ působící hlavně v severních Čechách, jeho práce jsou doložené konkrétně v Teplicích, Bohosudově, Litoměřicích a Doksanech.⁶⁰ Kromě cyklu reliéfů vytvořil v bohosudovském kostele Teplický mistr také dva boční oltáře. Architekturu připomínají oltář v Teplicích, avšak pojetí střídání konvexních a konkávních ploch je mnohem dynamičtější a radikálnější. Sokly torovaných sloupů mají kónický tvar.

V děkanském kostele sv. Jana Křtitele v Teplicích vytvořil okolo roku 1730 hlavní oltář jako reminiscenci na Berniniho baldachýn ve sv. Petru v Římě, stejně jako Tollinger v Bohosudově.⁶¹ Torované sloupy s kládím dynamicky nesou postavy výrazných tváří. V jeho středu je umístěný obraz Křest Kristův lemovaný plochými reliéfy, taktéž od Teplického mistra. Točité sloupy jsou volně spojeny s vlastní stavbou

oltáře. Řezbářství vyhledávající scénické efekty a vytvoření pocitu vzruchu.

V litoměřickém kostela sv. Štěpána na Dómském pahorku je mu připsána výzdoba zpovědnic a oltář sv. Jana Nepomuckého. Stylem odpovídá výzdobě v Bohosudově.

Podle Oldřicha J. Blažíčka⁶² lze mezi díla teplického mistra zahrnout i socha Panny Marie stojící na zeměkouli v areálu Doksanského kláštera. U nohou Panny Marie klečí zakladatelka kláštera královna Gertruda, z druhé strany klečí páže se štítem zobrazující klášter v Doksanech.

6. Závěr

Hlavním předmětem bakalářské práce je barokní sochařská výzdoba poutního kostela Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Nejprve jsem se věnovala historii poutního kostela, která se stala důležitým zdrojem pro čerpání inspirace k umělecké výzdobě, protože již samotné legendy o zázračné sošce Panně Marii Bolestné dokázaly ovlivnit sochařskou výzdobu interiéru, jak o tom svědčí například hlavní oltář. Sochy českých světců a zemských patronů osazené na kostele v prostoru nad bočními kaplemi tvoří pozoruhodný cyklus soch umístěných na kostele postaveném, v té době, v oblasti podléhající německé kultuře. Kdo a proč si tento cyklus objednal, si můžeme jen domýšlet, archivně se žádné zprávy odůvodňující vznik cyklu nedochovaly. Jako jeden z možných iniciátorů vskutku české výzdoby se nabízí Jaroslav František Ignác hrabě Sternberg zastávající mezi lety 1676-1709 post litoměřického biskupa. Sternberg byl velkým vlastencem a uctívatelem českých světců a podporoval místní umělce, sám Bohosudov několikrát navštívil.

V katalogu barokních sochařských děl umístěných v interiéru a exteriéru bohosudovského poutního kostela se zaměřuji hlavně na popis a ikonografický rozbor děl. Autorem většiny dochovaných soch je František Tollinger, působící kromě Bohosudova a Litoměřic i v dalších městech severních Čech. Za autora reliéfů zobrazující zázraky Krista je považován Teplický mistr, činný v Bohosudově okolo roku 1730. Uzdravení vykonané Kristem objevující se na reliéfech, souvisí s Vodní kaplí, postavenou v areálu ambitu kostela. Podle poutníků, přicházejících do Bohosudova, z ní vyvěrá zázračný pramen schopný nemocné uzdravit.

Závěrem mohu říci, že cyklus barokních soch, výzdoba interiéru kostela a reliéfy svědčí o dobře zvládnutém sochařském umění i v severních Čechách. Pro budoucí badatelskou činnost by bylo

například vhodné zaměřit se detailněji na činnost sochařů a objednavatelů sochařských děl působících v dané oblasti.

7. Poznámky

- ¹ Irena Dibelková, *Poutní místa v Čechách*, Praha 2005, s. 143.
- ² Petra Večeřová, *Kláštery v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*, Praha 2005, s. 168.
- ³ Jan Royt, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2011, s. 136.
- ⁴ Michael - Phillip Irmer, Bohosudov, *Bazilika Panny Marie Bolestné – Wallfahrtskirche der Schmerzhaften Mutter Gottes*, Krupka 2009, s. 2.
- ⁵ Petr David, Vladimír Solap, *777 kostelů, klášterů, kaplí české republiky*, Praha 2002, s. 13.
- ⁶ Jaroslav Macek, *950 let litoměřické kapituly*, 2007, Kostelní Vydří, s. 240.
- ⁷ Viz Petra Večeřová (pozn. 2), s. 168.
- ⁸ Pavel Vlček, *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 461.
- ⁹ Ibidem, s. 100.
- ¹⁰ Ibidem, s. 483.
- ¹¹ Viz Petra Večeřová, (pozn. 2), s. 168.
- ¹² Jan Royt, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2011, s. 156.
- ¹³ Vítězslav Štajnochr, *Panna Maria divotvůrkyně*, Praha 2001, s. 202.
- ¹⁴ Ibidem.
- ¹⁵ Sáva Suchevič, heslo Bohosudov, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech A/J*, Praha 1977, s. 93.
- ¹⁶ Ibidem.

- ¹⁷ Ibidem.
- ¹⁸ Ibidem, s. 94.
- ¹⁹ Ibidem.
- ²⁰ Ibidem.
- ²¹ Ibidem.
- ²² Viz Pavel Vlček (pozn. 8), s. 64.
- ²³ Ibidem.
- ²⁴ Viz Petra Večeřová, (pozn. 2), s. 168.
- ²⁵ Ibidem.
- ²⁶ Viz Jan Royt (pozn. 12), s. 160.
- ²⁷ Oldřich J. Blažíček, *Sochařství baroku v Čechách*, Praha 1958, s. 112.
- ²⁸ Ondřej Votoček, Litoměřice - tisíc let výtvarné kultury in *Vlastivědný sborník Litoměřicko XVI*, Litoměřice 1980, s. 56.
- ²⁹ Tomáš Horák, *Výtvarní umělci, umělečtí řemeslníci a výrobci hudebních nástrojů v Litoměřicích 16. - 19. století*, Praha 2007, s. 123.
- ³⁰ Viz Oldřich J. Blažíček, (pozn. 27), s. 112.
- ³¹ Kateřina Adamcová a kol, *Mariánské, Trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Ústeckém kraji*, NPÚ, Praha 2012, str. 698.
- ³² Jiří Slouka, *Mariánské a morové sloupy Čech a Moravy*, Praha 2010 str.210.
- ³³ Viz Ondřej Votoček, (pozn. 28), s. 56.

- ³⁴ Ibidem, str. 56.
- ³⁵ Viz Tomáš Horák, (pozn. 29), s. 124.
- ³⁶ Viz Ondřej Votoček, (pozn. 28), s. 56.
- ³⁷ Viz Tomáš Horák, (pozn. 29), s. 125.
- ³⁸ Ibidem, s. 127.
- ³⁹ Jaroslav Macek, Biskupství litoměřické, 2005, s. 28.
- ⁴⁰ Ibidem, s. 29.
- ⁴¹ Pavel Míka, *Zpráva o restaurování soch a kamenných prvků jižní fasády poutního chrámu Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově*, 2004, NPÚ Ústí nad Labem.
- ⁴² Petr Pracný, *Český kalendář světců*, Praha 1994, s. 42
- ⁴³ James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha 2008, s. 341.
- ⁴⁴ Ivana Čornejová, *Tovaryšstvo Ježíšovo, jezuité v Čechách*, Praha 1995, s. 9.
- ⁴⁵ Viz James Hall, (pozn. 43), s. 173.
- ⁴⁶ Ibidem, s. 140.
- ⁴⁷ Viz Ondřej Votoček, (pozn. 28), s. 56.
- ⁴⁸ Viz James Hall, (pozn. 43), s. 50.
- ⁴⁹ Ibidem, s. 484.
- ⁵⁰ Brigitte Hintzen - Bohlen, *Umění a architektura, Řím*, Praha 2008, s. 480.
- ⁵¹ Vítězslav Štajnochr, *Panna Maria divotvůrkyně*, Praha 2001, s. 202.
- ⁵² Viz Jan Royt, (pozn. 12), s. 112.

⁵³ Michael Hoffmann v Mariaschein, *Bohosudov: ein Wallfahrtsort im Donröschenschlaf*, Brně 2005, s. 78.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Viz James Hall, (pozn. 43), s. 341.

⁵⁶ Ibidem, s. 235.

⁵⁷ Viz Sáva Suchevič, (pozn. 15), s. 92.

⁵⁸ Viz Oldřich J. Blažíček, (pozn. 27), s. 217.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Viz Sáva Suchevič, (pozn. 15), s. 54.

⁶² Viz Oldřich J. Blažíček (pozn. 27), s. 217.

8. Prameny

Národní archiv v Praze, ČG-FK, č. k. 312, M20/1-2, Statek Bohosudov, Fase rezidence jesuitů v Bohosudově, 1770.

Státní oblastní archiv v Litoměřicích, ŘJ Bohosudov 33.

Státní okresní archiv v Teplicích, JAF 334.

Národní památkový ústav v Ústí nad Labem, Pavel Mík, s. 1752.

9. Literatura:

Kateřina Adamcová a kol., *Mariánské, Trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Ústeckém kraji*, NPÚ, Praha 2012.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad, Praha 1991.

Oldřich J. Blažíček, *Sochařství baroku v Čechách, plastika 17. a 18. věku*, Praha 1958.

Oldřich J. Blažíček, *Gian Lorenzo Bernini*, Praha 1964.

Oldřich J. Blažíček, *Umění baroku v Čechách*, Praha 1971.

Ivana Čornejová, *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*, Praha 1995.

Petr David, Vladimír Solap, *777 kostelů, klášterů, kaplí české republiky*, Praha 2002

Irena Dibelková, *Navštivte poutní místa v Čechách*, Praha 2004.

James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha 2008.

Josef Heyduk, *Svatí církevního roku*, Praha 2012.

Brigitte Hintzen - Bohlen, *Umění a architektura, Řím*, Praha 2008.

Michael Hoffmann, *Mariaschein, Bohosudov: ein Wallfahrtsort im Donröschenschlaf*, Brno 2005.

Tomáš Horák, *Výtvarní umělci, uměleční řemeslníci a výrobci hudebních nástrojů v Litoměřicích 16. - 19. století*, Praha 2007.

Michael-Philipp Irmer, Lenka Navrátilová, *Krupka - Bohosudov : Bazilika Panny Marie Bolestné = Wallfahrtskirche der Schmerzhaften Mutter Gottes*, Krupka 2009.

Jaroslav Macek, *Biskupství litoměřické*, Kostelní Vydří 2005.

Jaroslav Macek, *950 let litoměřické kapituly*, Kostelní Vydří 2007.

Emanuel Poche, ed. *Umělecké památky Čech 1, A/J*, Praha, 1977.

Petr Pracný, *Český kalendář světců*, Praha 1994.

Jan Royt, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2011.

Jiří Slouka, *Mariánské a morové sloupy Čech a Moravy*, Praha 2010.

Jiří Šír, Kamila Šírová Motyčková, *Klenoty českého baroka*, Praha 2008.

Vítězslav Štajnochr, *Panna Maria divotvůrkyně*, Uherské Hradiště 2000.

Petra Večeřová, *Navštivte kláštery v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*, Praha 2005.

Pavel Vlček, *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.

10. Summary

The main subject of this thesis are baroque sculptures of pilgrimage church of Our Lady of Sorrows in Bohosudov. Bohosudov was one of the major pilgrimage places in diocese of Litoměřice. This place was very highly visited by pilgrims. The sculptural decoration of the pilgrimage church contains a cycle of the Czech and Jesuit saints mounted on the ledge of the church. Inside the church we find a richly decorated altar baldachin and pulpit. Almost all of the baroque decorations were created by František Tollinger between 1705-1714. There a cycle of reliefs with miracles of Christ created by “master” from Teplice, which is also very important.

The aim of this work was to create a catalog of Baroque sculpture in the exterior and interior of the pilgrimage church in Bohosudov, which conduses iconographic analysis.

11. Seznam obrazové přílohy

1. Poutní kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově.
Foto: autorka

2. Boční pohled na poutní kostel v Bohosudově. Foto: autorka.

3. Boční pohled na poutní kostel v Bohosudově. Foto: autorka.

4. Ambit poutního kostela v Bohosudově s Vodní kaplí. Foto:
autorka.

5. František Tollinger, Sv. Petr, 1705, Kostel Panny Marie
Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka

6. František Tollinger, Sv. Pavel, 1705, Kostel Panny Marie
Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka

7. František Tollinger, vstupní portál, 1705, Kostel Panny Marie
Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka

8. František Tollinger, detail vstupního portálu, 1705, Kostel
Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka

9. František Tollinger, Sv. František Xaverský, 1705, Kostel
Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

10. František Tollinger, Sv. Ignác z Loyoly, 1705, Kostel Panny
Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

11. František Tollinger, Sv. Ludmila, 1705, Kostel Panny Marie
Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

12. František Tollinger, Sv. Václav, 1705, Kostel Panny Marie
Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

13. František Tollinger, Sv. Václav, 1718, Morový sloup
Blíževedly. Foto: autorka.

14. František Tollinger, Sv. Václav, 1714-1716, kostel sv. Václava v Litoměřicích. Foto: autorka.

15. František Tollinger, Sv. Jan Nepomucký, 1705, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

16. František Tollinger, Sv. Jan Nepomucký, 1718, Blíževedly. Foto: autorka.

17. František Tollinger, Sv. Prokop, 1705, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

18. František Tollinger, Sv. Vojtěch, 1705, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

19. František Tollinger, Sv. Josef, 1705, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

20. František Tollinger, Sv. Anna, 1705, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

21. František Tollinger, Sv. Vít, 1705, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

22. František Tollinger, Oltářní baldachýn, 1704-1714, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

23. František Tollinger, Oltářní baldachýn, detail, 1704-1714, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

24. František Tollinger, Oltářní baldachýn, detail, 1704-1714, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

25. František Tollinger, Oltářní baldachýn, detail, 1704-1714, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

26. František Tollinger, Hlavní oltář, 1714, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka

27. František Tollinger, Hlavní oltář, detail, 1714, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka

28. František Tollinger, Hlavní oltář, detail, 1714, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

29. František Tollinger, Hlavní oltář, detail, 1714, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

30. František Tollinger, Kazatelna, 1714, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

31. František Tollinger, Kazatelna, detail, 1714, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

32. František Tollinger, Kazatelna, detail, 1714, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

33. František Tollinger, Kazatelna, detail, 1714, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

34. Neznámý autor, Oltář sv. Jana Nepomuckého, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

35. E. Veselý, sv. Václav, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

36. E. Veselý, sv. Vít, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

37. Neznámý autor, Oltář sv. Anny, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

38. E. Veselý, sv. Alžběta Durínská, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

39. E. Veselý, sv. Kateřina, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

40. Teplický mistr, Oltář sv. Františka Xaverského, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

41. E. Veselý, sv. Longin, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

42. E. Veselý, sv. Ondřej, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

43. E. Veselý, sv. Augustin, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

44. E. Veselý, sv. Jeroným, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

45. Teplický mistr, Oltář sv. Ignáce, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

46. E. Veselý, sv. Řehoř, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

47. E. Veselý, sv. Ambrož, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

48. Neznámý autor, Oltář sv. Josefa, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

49. E. Veselý, sv. Gabriel, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

50. E. Veselý, sv. Michael, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

51. Neznámý autor, Oltář sv. Barbory, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

52. E. Veselý, sv. Apollonie, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

53. E. Veselý, sv. Růžena, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

54. Teplický mistr, Reliéf Ježíš křísící dceru Jairovu a Ježíš uzdravuje slepého z Jericha, 1730, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

55. Teplický mistr, Reliéf Ježíš křísí mládence z Naimu a Ježíš uzdravuje nemocnou, 1730, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

56. Teplický mistr, Reliéf Ježíš uzdravuje slepého od narození a Ježíš uzdravuje hluchoněmého, 1730, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

57. Teplický mistr, Reliéf Ježíš uzdravuje vodnatelného a Ježíš uzdravuje muže s uschlou rukou, 1730, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

58. Teplický mistr, Reliéf Ježíš křísí tchýni Petrovu a Ježíš uzdravuje sluhu setníkova, 1730, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

59. Teplický mistr, Reliéf Ježíš uzdravuje malomocného a Ježíš uzdravuje posedlého, 1730, kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově. Foto: autorka.

12. Obrazová příloha

Obr. 1.

Obr. 2.

Obr.3.

Obr.4.

Obr. 5.

Obr. 6.

Obr. 7.

Obr. 8.

Obr. 9.

Obr.10.

Obr. 11.

Obr.12.

Obr.13.

Obr.14.

Obr.15.

Obr.16.

Obr.17.

Obr.18.

Obr.19.

Obr.20.

Obr. 21.

Obr. 22.

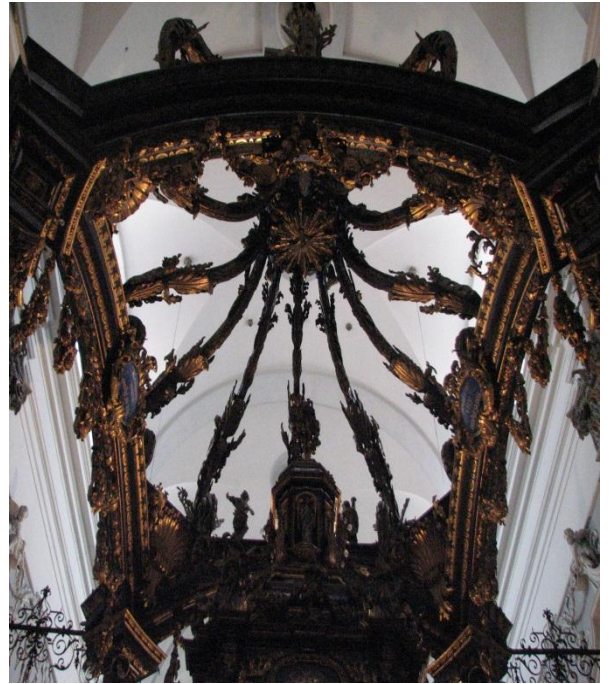

Obr. 23.

Obr. 24

Obr. 25

Obr. 26.

Obr. 27.

Obr. 28.

Obr. 29.

Obr. 30.

Obr. 31.

Obr. 32.

Obr. 33.

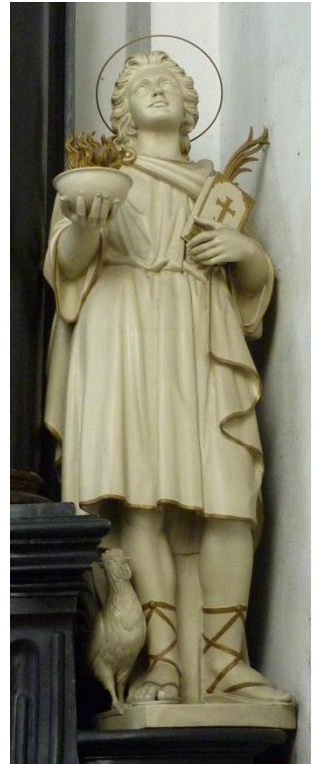

Obr.34

Obr.35

Obr. 36.

Obr. 37.

Obr. 38.

Obr. 39.

Obr. 40.

Obr. 41.

Obr. 42

Obr. 43.

Obr. 44.

Obr. 45.

Obr. 46.

Obr. 47.

Obr. 48.

Obr. 49.

Obr. 50.

Obr. 51

Obr. 52.

Obr. 53.

Obr. 54

Obr. 55

Obr. 56.

Obr. 57

Obr. 58.

Obr. 59.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Adéla Ružbatská
Katedra nebo ústav:	Katedra dějin umění
Vedoucí práce:	Mgr. Martin Pavlíček, Ph. D.
Rok obhajoby:	Květen 2013

Název práce:	Poutní kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově, sochařská výzdoba
Název v angličtině:	Pilgrimage church of Our Lady of Sorrows in Bohosudov, sculptural decoration
Anotace práce:	Předkládaná práce se zabývá barokní sochařskou výzdobou poutního kostela Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově v severních Čechách. Významné poutní místo je vyzdobeno sochami českých a jezuitských světců od Františka Tollingera. Cílem práce je vytvořit katalog barokních sochařských děl v exteriéru a interiéru kostela, doplnit je o ikonografickou analýzu.
Klíčová slova:	Sochařství, poutní kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově, 1700, baroko, František Tollinger.
Anotace v angličtině:	The main subject of this thesis are baroque sculptures of pilgrimage church of Our Lady of Sorrows in Bohosudov in northern Bohemia. Important pilgrimage place is decorated with statues of Czech and Jesuit saints from František Tollinger. The aim is to create a catalog of Baroque sculptures in exterior and interior, complement them with iconographic analysis.
Klíčová slova v angličtině:	Sculpture, pilgrimage church of Our Lady of Sorrows in Bohosudov, 1700, baroque, František Tollinger.
Přílohy vázané v práci:	Obrazová příloha.
Rozsah práce:	73 stran.
Jazyk práce:	Čeština.